

Никлас Луман и понятието за обществото [1]

Светослав Иванов Стоянов

докторант в Университета за национално и световно стопанство,

факултет „Управление и администрация“,

катедра „Маркетинг и стратегическо планиране“

slavani@abv.bg

Анотация:

Двете характеристики, с които можем да идентифицираме Никлас Луман и неговото творчество, са иновативност и обективност. Първата подчертава оригиналността на начина му на мислене, респективно концепцията му за обществото. Втората – удовлетворяването (до перфекционизъм) условието на Макс Вебер да се прави ясна разлика в науката между факти и ценности; дори скритата ирония, която Луман проявява (на места) е в абстрактен контекст.

Настоящата разработка визира някои по-важни аспекти от понятийната архитектура на системния теоретик Никлас Луман за обществото и по-специално онези, свързани с дефинирането му.

Ключови думи: общество, социология, системна теория, система / и, социални системи, комуникация, разлика /диференциация, психически системи, смисъл, контингентност, Alter, Ego, наблюдение (от първи и втори ред), наблюдател, (от първи и втори порядък).

Annotation:

The two characteristics with which we can identify Niklas Luhmann and his work are innovation and objectivity. The former points out the originality of his way of thinking, respectively his concept of the society. The latter satisfies (to perfection) Max Weber's condition to make a clear difference in science between facts and values; even the hidden irony that Luhmann (in some places) shows is in an abstract context.

The present work refers to some more important aspects of the conceptual architectonics of the methodical theoretician Niklas Luhmann for the society, and in particular those which are related to its definition.

Keywords: *society, sociology, systems theory, system/s, social systems, communication, difference / differentiation, mental systems, meaning, contingency, Alter, Ego, observation (first and second order), observer, (first and second placement).*

Една по-различна, конструктивистка перспектива за обществото от тези на социалните теоретици е изложена от немския социолог и юрист, (студент на Толкът Парсънс) – Никлас Луман (1927-1998). Тя се явява вариант (*sui generis*) на системна теория за обществото, с който авторът цели да разреши/обясни дефинитивно въпросите за комплексността и контингентността (недетерминираността) по отношение на социума.

Всъщност тази му основна разработка, на която той посвещава (паралелно с други проекти) почти тридесет години, е част от (*sit venia verbo*) по-голямо негово виждане (концепция) за света. Трудността (в когнитивен и физически аспект) да се резюмира Луман е не по-малка от тази да се резюмира Кант. Теорията на немския учен е (силно) абстрактна, комплексна, изградена рекурсивно (нелинейна), със свой собствен език (вкл. тавтологии, парадоксизми и др.под.) и универсална (*ergo* всеобхватна). Трябва да се подчертае, че освен голямото ѝ значение за социологията, тя е релевантна (като тотална и нековенционална мисловна конструкция) не само за обществото като цяло, но и за неговите сфери, подсфери и т.н. (системи, подсистеми и т.н., според Лумановия речник) : наука, икономика (*in abstracto et in concreto*), право, политика масмедии, религия и пр.

Критиките към ерудицията на социолога са най-вече по отношение на дескриптивния му подход (как да се операционализира тази теоретична постройка?; как да се имплементира (тя) в практиката?; къде е човекът – нормите и ценностите му? и т.н.). Безпристрастният му стил на наблюдател и анализатор се посреща с категорично неодобрение например от Франкфуртската школа – начело с Юрген Хабермас.

За краткия си житейски и академичен път Никлас Луман остава впечатляващо по обем творчество (може би над десет хиляди страници), в което са заложени достатъчно идеи и потенциал за бъдещи дискусии в полето (и не само) на науката.

Особеностите на Лумановата системна теория ни позволяват да не се съобразяваме с определена (от нея) понятийна хронология, а да следваме логиката и конспективната структура на обсъжданата в тази разработка тема – различната научна гледна точка/дефиниция на понятието за обществото. В този рамков смисъл сме редуцирали по необходимост цитационните опции (източници, цитати и препратки) до минималното, но достатъчно за набелязаните цели количество[2].

В сравнение със своите колеги – предшественици, подходът му – за социалното очертаване на обществото – е екстраординарен; заменя действието и взаимоотношението (респ. и др.под.) с комуникацията и в този контекст постулира : „ [...] Обществото е немислимо без комуникация, но и комуникацията без обществото. [...] Възпроизводството на комуникации от комуникации се осъществява в обществото.“ [своб.прев.авт.] (Luhmann 1998 а: 13) [3]. Радикалността на обсъжданата позиция е в това, че не човекът, а комуникацията (non per se, т.е. в оперативен аспект) дефинира обществото; тя е обществото in concreto (Luhmann 1998 а: 70) [4]. In abstracto, последното се мисли и възприема като „световно общество“ (Luhmann 1998 а: 145 - 171). Казано по друг по-кратък начин – иде реч за „комуникационната система общество“ (Luhmann 1998 а: 194) [5]. Зависимостта на хората от „условията“ на тази „система от по-висш порядък [„комуникационната система общество“; бел.авт.], която от своя страна е нежива/неодушевена“, се разглежда като предимство за тяхната независимост (помежду им) (Luhmann 1998 а: 193 - 194). Луман се опитва да не акцентира върху социалния контакт; човекът сам и целенасочено избира кога да се, и кога да не се възползва от системата. Накратко конкретната теза е, че „ [...] комуникацията [в смисъл на вид операция; бел.авт.] не може да се разбира като процес на трансфер/предаване на информация.“ (Luhmann 1998 а: 194).

В системната теория на Луман се срещат освен нови и редица вече утвърдени понятия (не само в социологията, но и изобщо), чиито трактовки обаче са различни (нестандартни)

от общоприетите [6]. Две от съответните стандартни понятия/категории (съпътствани от др.под. или не и под общия знаменател на темата) ще бъдат кратко очертани от позициите на системния теоретик: (социална) система и комуникация (с акцент върху последното).

De facto Н.Луман декомпозира обществото на (единадесет на брой) хетерархични една спрямо друга (затворени, функционални) системи (сегментация → стратификация → диференциация) - схемата на (еволюцията на) човечеството за справяне с комплексността и неопределеността на света [7]. В контекста на функционалното диференциране на модерното общество, по-надолу са маркирани някои ключови понятия, които *mutatis mutandis* са релевантни и за макротеорията му въобще.

Най-общо казано подсистемите се отличават и дефинират чрез приноса си към (т.е. – функциите си в) обществото по отношение на : колектива и неговите решения, ресурсите и тяхната оскъдност, знанията и тяхното генериране и т.н.; конкретно – чрез т.нар. „символно генерализирани комуникационни посредници“ (Luhmann 1998 a: 316 - 396), „бинарни кодове“ (Luhmann 1998 a: 359 – 378; Luhmann 1998 b: 748 - 756), „програми“ (Luhmann 1998 a: 362, 377 - 378; Luhmann 1998 b: 750 - 751) и др.под. Сцеплението между различните функционални системи (т.е. – като вид механизъм) се реализира чрез „структурно обвързване“ (Luhmann 1998 b: 776 – 788; Luhmann 1998 a: 100 - 120) [8]. От друга страна системният му подход има малко общо („смяна на парадигмата”) с традиционния такъв: система → елементи → взаимодействие (т.е. единичното като част от цялото) (Luhmann 1991: 15 - 29) [9]. Новата парадигма е „разликата между система и заобикаляща среда“ в контекста на „самореферентните“ [самоуправляващите/ самоконтролиращите се; бел.авт.], „автопоетични“ [самовъпроизвеждащи се; бел.авт.] системи (Luhmann 1991: 15 - 29).

Според Никлас Луман системите биват (срв.Luhmann 1991: 16):

- машини;
- организми;
- социални системи [ergo комуникация; бел.авт.] : интеракции —> организации —> общества;
- психически системи [ergo човешки индивиди – тяхното съзнание; бел.авт.].

Конституираща предпоставка за структурата на една система и нейните граници е заобикалящата я среда [10] - *conditio sine qua non* (Luhmann 1991: 35). От тази си гледна точка Луман отрежда в своите (функционално - структурни) анализи централно място на асиметричната релация система – среда (респ. варианти на диференциация) (срв. Luhmann 1991: 242 - 285), като изследователският му интерес е фокусиран преди всичко върху социалните системи. In concreto, дефиницията му за система гласи, че: „[...] системата „е“ разликата [т.е. тя не е обект; бел.авт.] между система и заобикаляща среда“ (Луман 2008: 67). Разликата (диференциацията) е следствие от „оперативната затвореност“ на системата (срв. Луман 2008: 92 - 101); това не означава, че системите са изолирани (*vide supra*) [11]. Твърдението във връзка със запазването и възпроизвеждането на системата, че тя е едновременно затворена и отворена спрямо заобикалящата я среда (*id est* – другите системи) би могло да се интерпретира като парадокс, но d.f. двата фокуса на тезата се отнасят към (две) различни (по тип и ниво на йерархия) сфери на взаимодействие на системата; условно казано тактика (ниво: система-система) и стратегия (ниво: система-среда).

Екзистенционална (в смисъл на значимост) е зависимостта на системата от операцията (формиране, възпроизвеждане etc.): „Когато се задейства операция от определен тип, [...] тя е способна да присъедини към себе си други операции, т.е. намира последователи, последвана е от еднотипни операции, тогава възниква система. Тъй като когато една операция се присъединява към друга операция, това е селективен процес [...]. Разликата между система и заобикаляща среда възниква единствено в резултат на факта, че една операция поражда друга операция от същия тип“ (Луман 2008: 77). Всичко това, отнесено към социалните системи (интеракции, организации, общества) означава, че: „Всъщност налице е само комуникацията като тип опериране, който [sic; бел.авт.] изпълнява тази предпоставка [v.s.; бел.авт.] : една социална система възниква, когато комуникация произтича от комуникация“ (Луман 2008: 78). In summa мислим и говорим за социални системи при наличието на комуникация *et vice versa*. Следователно от съществено значение за така изложената постановка социална система ↔ комуникация е последното да не прекъсва: „Изобщо комуникация се осъществява само когато, грубо казано, някой

разбира или пък не разбира, но във всеки случай разбира дотолкова, че комуникацията може да продължи, и това е така въвн от онова, което би могло се гарантира от самата употреба на езика. Някой трябва да е в обсега ни, трябва да може да чуе или да прочете“ (Луман 2008: 79). „Информация“, „съобщение“ и „разбиране“ са – според Лумановата трактовка – трите (фактически) компонента на комуникацията *per se*; ключова в този триспенен / триселективен модел е ролята на разбирането (респ. и на адресата), посредством което се мисли (интерпретира) разликата между информация и съобщение (срв.Луман 2008: 286 - 312).

Последният цитат препраща към въпроса за съзнанието (респ. собствените му феномени/процеси), чрез което психическите системи оперират /се възпроизвеждат и се явява едновременно *conditio sine qua non* за комуникацията и част от заобикалящата я среда. In *grahi* психическите и социалните системи (i.e. – съзнанието и комуникацията) са *quasi* взаимно комплементарни : „Не можем да си представим, че в хода на еволюцията би възникнало съзнание, без да е налице комуникация. Също толкова малко можем да си представим, че би съществувала смислова комуникация, ако няма съзнание“ (Луман 2008: 123). „Всичко, което се съобщава, трябва да протича през филтъра на съзнанието в заобикалящата среда на системата [i.e. – социалната; бел.авт.]. Комуникацията в този смисъл е изцяло зависима от съзнанието и едновременно с това – напълно изключваща съзнанието. Самото съзнание никога не е комуникация [et *vice versa* – в оперативен аспект; бел. авт.]“ (Луман 2008: 270) [12]. Процесът на структурно обвързване между психическите и социалните системи се реализира чрез (посредничеството на) езика, който е „както психически, така и комуникативно приложим“; *ergo* не възпрепятства оперативната автономност на двете системи (Луман 2008: 274). По отношение на обсъденото куплиране и триадата биологично(то) – психично(то) – социално(то) Луман борави и с по-прецизно понятие – „взаимопроникване“ (Луман 2008: 262 - 268). *De facto* целта на учения е да не имплицира (понятието за) субекта.

Феномените на съзнателното и на комуникативното се аргументират в рамките на понятието за смисъл (срв. Луман 2008: 220 - 245). Последното се интерпретира в абстрактен, а не в онтологичен (субект/индивид – обект/заобикаляща среда) контекст : „смисълът е посредникът, който работи с разграничението между актуалност и

потенциалност [i.e. възможности; бел.авт.]“ (Луман 2008: 236); „смисълът е мощна форма за редуция на комплексност, за разрешаване на проблема за наложената селективност“ [i.e. избор от множество възможности; бел.авт.] (Луман 2008: 270). По отношение на комуникацията (така, както тук я разбираме) и нейната висока контингентност, това означава, че смисълът е презумптивен (т.е. по презумпция имплементиран).

В един по-задълбочен анализ на концепцията за смисъла трябва да се подходи и диференцирано към двата вида системи – психическа и социална. По-важното, което трябва да се допълни (в случая), обаче е, че според Н.Луман, (както и според неговия опонент – Ю.Хабермас) категорията „смисъл“ е ключова за социологията – нейната *quinta essentia*. Луман различава следните три измерения на смисъла: времево, предметно и социално (Луман 2008: 237 - 243).

Тълкуването на понятието/категорията „контингентност“ от позицията (и не само) на философията е разновариантно: възможност (*sensu* Аристотел), условност (*sensu* Т.Аквински), случайност (*sensu* И.Кант) и пр. Луман се придържа към варианта на модалната логика „в смисъл на възможността да бъдеш и друг [sic; бел.авт.], като [едновременно; бел.авт] отрицание на невъзможността и необходимостта“ (Луман 2008: 316) [13].

Чрез понятието за контингентност, респективно т.нар. „двойна контингентност“ (срв. Луман 2008: 313 - 321). (въведено от Т.Парсънс, но в по-различен контекст) Луман обяснява социалния ред или по-точно – „условията за възможност на социалния ред“ (Луман 2008: 319). Акцентът е върху висококомплексни, ориентирани към смисъла (психически и/или социални) системи. Кондициите може да се опишат метафорично чрез две (ще ги наречем) контрагентни системи (респ. Ego и Alter – по Парсънс и Луман), които са в *quid pro quo*, (*vulgo* – *do ut des*) ситуация: „Ако ти направиш това, което аз искам, [i.e. – очаквам; бел.авт.], аз ще направя онова, което ти искаш [i.e. – очакваш; бел.авт.]“ (Луман 2008: 318). Например Ego и Alter са в непосредствена близост в следствие на обстоятелства от социален, икономически и др. (под.) характер, и е твърде вероятно да се обвържат структурно. Определеността обаче е само по отношение на потребностите и възможностите на двете системи, но не и по отношение на това какво следва от предходното : Ego и Alter или Alter и Ego (по подредбата на Луман) генерират

quasi симетрична контингентност – неопределеността, несигурността (относно мислите / комуникациите като елементи на другата – психическа / социална система) е реципрочна. Решението за социалния ред [ergo за образуването на социалната /ите система/и; бел.авт.] се екстраполира във времето; или от страна (та) на Alter, или от страна (та) на Ego ще последва [все някога под налягането на контингентността; бел.авт.] реакция, която ще генерира асиметрия в ситуацията, респективно опции за евентуално формиране на комуникационна (та)/социална(та) система (Луман 2008: 318 - 319). Следователно иде реч за самото опериране (отвътре) на системата, посредством което се конституира (sensu Кант - е възможен) социалният ред.

Чрез парадигмата за наблюдението и наблюдателя обаче (въведена на по-късен творчески етап), немският учен окончателно се дистанцира от класическите (респ. все повече се доближава до конструктивистките и кибернетични) възгледи и подходи в социологията. Приносът му в горния контекст (scilicet) с много по-широк обхват; ex necessitate ще се ограничи само до някои по-съществени пункта (от концепцията за наблюдението), релевантни за следващата тук тематична нишка (общество → социология → Луман).

Според нас в съдържанието на този отсек най-добре се вмести и неконвенционалното разбиране на Луман – от позицията на наблюдението (et in concreto от тези на самонаблюдението, самоописанието – документираното самонаблюдение) – относно понятието за действието, но с чието реализиране ще попаднем в противоречие с казаното paulo ante.

Всъщност всички разсъждения на и относно Луман (in summa) може (и трябва) да се тълкуват чрез ключовите понятия за наблюдението и наблюдателя [14] (quasi детерминанти на тези разсъждения).

Накратко казано наблюдението (per se) е операция, при която се борави / се прилага дадена асиметрична разлика / разграничение (casu quo – система, i.e. (об)означена страна ↔ заобикаляща среда, i.e. не(об)означена страна), а наблюдателят - (психическа или социална) система, формирана от такъв вид последователно свързани / съединени операции [т.е. - конструкционни процеси, базирани на съзнание (мисли s.l.) и

комуникация/и; бел.авт.] (Луман 2008: 139 – 167; 66 - 91) [15]. Парадокс в описаната [конструктивистка; бел.авт.] постановка е, че наблюдателят (т.е. системата, която разграничава и обозначава в момента) не е способен да наблюдава своето собствено наблюдение (т.нар. сляпо петно). Проблемът се решава чрез наблюдението от втори ред – наблюдаване на наблюдателя /наблюдението, [което също генерира сляпо петно и т.н.; бел.авт.]. С наблюдението от втори ред се свързва един друг парадокс – повторно влизане (копиране) на разликата наблюдаващо ↔ наблюдавано в (об)означената страна (т.нар. re - entry), чието разгръщане също се реализира чрез различните перспективи (самонаблюдение/ самореференция и външно наблюдение/външна референция) на наблюдателя. Без да навлизаме в дълбочината на материала, ще поясним, че социалните и психическите системи оперират / работят посредством комбинацията от външна референция и самореференция; т.е. иде реч както за позицията (на) външен наблюдател – от заобикалящата среда (външно наблюдение), така и за позицията (на) вътрешен наблюдател – (от) самата система (самонаблюдение); системите се разграничават от и диференцират околния свят (други системи, феномени etc.), но за да функционират автономно / автопоетично споменатата диференция е имплицирана и в тях (re – entry).

Смисълът на прехода от наблюдението от първи ред [онтологично ориентирано; бел. авт.] към наблюдението от втори ред [епистемологично ориентирано; бел. авт.] е в редуцията на комплексността (на света): от същността на нещата / обозначеното към същността на перспективата / разликите с презумпцията за условност на последното. De facto наблюдателят от втори порядък (може да, но) не наблюдава *какво* наблюдава наблюдателят от първи порядък, което ще е същото – наблюдение от първи ред, а наблюдава *как* той наблюдава. В този контекст (per definitionem) наблюдението от / към системата и това към самата себе си се аргументират като такива от първи или втори ред; последното обаче се мисли най-вече (per praesumptionem) като такова от втори ред. Характерно за същото – самонаблюдението / себенаблюдението, рефлексията, (респ.за самореференцията / себереференцията) е конституиращото му значение за социалните и (sc.) психическите системи; по правило тук трябва да се споменат / добавят и (mutatis mutandis) организмите – живите системи, а може би (вече) и някои интелигентни /

креативни машини – (външно-референтни adhuc) системи (вж. по-горе класификацията по Луман) [16].

Екскурс 1

За по-голяма яснота ще се опитаме да сведем (преобразуваме) абстрактността на описаните форми на наблюдение до практико-приложната конкретика на аналитичния маркетинг, свързана с потребителското поведение – покупка / експлоатация на стоки, услуги, идеи etc. (*ergo кой, какво, как, къде, кога, защо* купува etc.; респ. участници, обекти, процеси, модели, мотиви и др.под. фактори и компоненти, релевантни за изследването и повлияването върху /промяната на потребителското поведение от гледна точка на маркетинга и специалистите в тази сфера).

Приемаме, че потребител „X“ е извършил покупка на стока „A“ – наблюдател от първи порядък (респ. наблюдение от първи ред). *Какво* е закупил (от многото стоки, услуги etc. на пазара) потребител „X“ ? – стока „A“; наблюдение от първи ред, респективно въпросът е (така) формулиран от наблюдател от първи порядък. Същият наблюдател (или друг/и актьор/и) може да зададе обаче въпросите *как* (визира напр. процеси) и *защо* (визира напр. мотиви) потребител „X“ е осъществил своя/някакъв избор; наблюдение от втори ред, респективно чрез спецификата на въпросите (пак) същият наблюдател преминава на по-високо ниво - *ergo* наблюдател от втори порядък.

In пусе, при изложената аналогия между концепцията за наблюдението и подходите в маркетинга за изследване / изучаване на потребителите и тяхното поведение при покупка / размяна се очертават основно три въпроса: „*какво?*“ – наблюдение от първи ред (и); „*как?*“ и „*защо?*“ наблюдение от втори ред.

Именно в следствие на феномена на наблюдението от втори ред, който заема все повече (s.v.v.) пространство в нашето модерно общество (i.e. интелектуалната му прослойка) акцептираме и придружаващата въпросния социум контингентност (i.e. изместването / движението на сляпото петно) – т.е., че светът би могъл да се наблюдава и иначе (по друг начин), а това означава (за нас, респ. за науката, политиката, икономиката, правото и т.н.) своевременно реагиране, възприемане и адаптиране по отношение на формираната се нова реалност.

Ще поясним, че от съвременна гледна точка характеристиката на степенуването на наблюдението не приключва с второ ниво, (както беше ad hoc маркирано; v.s.). По същество : от една страна имаме (са) наблюдателите от първи порядък със своите действия / дейности, виждания, мисли, чувства и т.н. – наблюдение от първи ред; от друга страна – (ще го наречем) по-интелектуалния аспект на наблюдателите от втори порядък, които рефлектират скептично / критично върху така възприеманите (от позицията на първите наблюдатели) естествен ход, самопонятност на нещата – наблюдение от втори ред; последното обаче може също да се наблюдава – наблюдение от трети ред; то от своя страна също – etc.pp.; ergo иде реч за наблюдения от по-висок (от втори) ред. Така например в настоящия писмен труд коментираме редица автори / учени (респ .конкретни въпроси / проблеми), някои от които са коментирали (анализирали) други такива – вероятно също с коментар на коментара – (относно темата) etc.pp.

Екскурс 2

Разсъжденията върху гореописания верижен процес ни позволява да преминем (brevi manu) към икономиката и добавим такива, чийто край (бихме казали) са с универсално значение, на един от най-влиятелните (макро)икономисти на миналия (20-и) век usque ad hunc diem (Кейнсианство), математик, философ и политик – Джон Мейнард Кейнс (1883-1946; барон Кейнс etc.). В конкретния случай (от подтемата му за условността /

ненадеждността на дългосрочните очаквания от инвестициите) британският учен – самият с богат опит в борсовата търговия – визира високоорганизираните пазари и по-специално поведението (т.е. начина на мислене и действие) на два ключови за тях вида инвестиционни участници – професионалните инвеститори и спекулантите. Кейнс ни предлага различни свои гледни точки по този въпрос (психологическа, социално-критическа, морална, финансово-техническа, когнитивна / ментална и др.), обаче водещата му идея / мисъл е за наблюдението от по-висок ред (както *sensu* Луман, но така и за по-комплексни – под. на примера *paulo ante* конструкции), а именно:

„Така професионалният инвеститор е принуден да се занимава с предвиждане на предстоящи промени в информацията или в конюнктурата, за които опитът показва, че влияят най-силно върху масовата психология на пазара.[..].

Или [...] професионалните инвестиции могат да бъдат уподобени на онези състезания по вестниците, при които състезателите трябва да изберат шестте най-красиви лица от сто фотографии, като наградата се дава на състезателя, чийто избор е най-близък до средните предпочитания на състезателите като цяло; така че всеки състезател трябва да избере [sic; бел.авт.] не онези лица, които той сам намира за най-хубави, а онези, които смята, че ще съвпадат с предпочитанията на другите състезатели, всеки от които гледа на проблема по същия начин. Не става дума да се изберат онези, които по нечия преценка са наистина най-хубавите, нито дори онези, които средното мнение искрено смята за най-хубави. Тук ние стигаме до третата степен, когато нашите способности са насочени за предвиждане на онова, което средното мнение очаква да бъде средно мнение. А смятам, че има и такива, които достигат четвърта, пета и по-високи степени.“ (Кейнс 1993: 178 - 180).

Творчеството на Никлас Луман е популяризирано не само в Германия и редица европейски страни (особено в Италия), но също така в САЩ, а от части и в Япония, Китай и Южна Корея.

Бележки:

- [1] Публикацията е по (обработен) материал от инаугуралната дисертация на автора.
- [2] Приоритет имат следните компоненти/материали от творческата и преподавателска дейност на учения: *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie* /1984 („алфа-монографията“ на неговия проект); *Die Gesellschaft der Gesellschaft* / 1997 („омега-монографията“ на неговия проект) ; *Einführung in die Systemtheorie* / 2002 (лекции – зимен семестър 1991 / 1992; ред. изд. post mortem auctoris от Дирк Бекер – студент на професора). Последното е преведено и на български език (vide infra), от което и ще се възползваме като (допълнителна при все и малка) практическа възможност за популяризиране у нас делото и личността на този забележителен и оригинален обществен теоретик.
- [3] Цитатите от немските/оригиналните източници са по свободен превод на автора, съобразен със стила на преводачките от българското издание – и същото няма да бъде понататък експлицитно маркирано.
- [4] Тук следва да поясним, че фокусът на Лумановите тези не е човекът – като социална надкатегория; подобен аспект би ограничил амбициозните му планове за разработването на една (s.v.v.) супериорна теория за обществото.
- [5] Цитатът е екстрахиран от един по-широк контекст, който ще се игнорира с цел по-дисциплинарно придържане към темата.
- [6] [а] Същите (редом и с други) обстоятелства са понякога и причина за недоразуменията, неразбирането по отношение на тезите на Билефелдския университетски преподавател.
- [б] В допълнение обръщаме внимание и на редицата автори (респ. техните разнопосочни научни разработки), от които той възприема и (в повечето случаи) трансформира идеи, концепции (с релевантните им понятия) и подходи, а именно : Т.Парсънс, Дж.С. Браун, У.Р. Матурана, Е.Г. Хусерл, Х. фон Фьорстер и мн.др.

[7] Следните (под) системи ще изброим косвено чрез отделни негови монографии: *Die Wirtschaft der Gesellschaft* (1988), *Die Wissenschaft der Gesellschaft* (1990), *Das Recht der Gesellschaft* (1993), *Die Kunst der Gesellschaft* (1995), *Die Politik der Gesellschaft* (2000; *p.m.a.*), *Die Religion der Gesellschaft* (2000; *p.m.a.*), *Das Erziehungssystem der Gesellschaft* (2002; *p.m.a.*); ergo – икономика, наука, право, изкуство, политика, религия, възпитание/педагогика. (Вж. по-подр. по въпроса за функционалното диференциране/разграничаване: Luhmann, N., 1998 b: 707 - 776.)

[8] .Например връзката между науката *sensu lato* (посредник: истина; код: вярно/невярно; програми: теории и методи) и икономиката *s.l.* (посредник: пари; код : плащане/неплащане; програми: инвестиции и потребление) се осъществява чрез имплементирането на нови знания.

[9] Изданието е трето, но погрешно обозначено от редакцията като четвърто; бел.авт.

[10] Авторът използва думата (*die*) „Umwelt“ („околна среда“), чието съвременно значение се свързва по-скоро със сферата на екологията. Преводът ѝ с „външна среда“ вероятно би се асоциирал с микроикономикса (респ.мениджмънта / маркетинга), където се визират конкретни данни и фактори за конкретни среди / сфери (трансакционни партньори, конкуренти, институции и др.; демография, икономика, политика, технология, природа и др.) За Луман обаче несистемата (заобикалящата среда) е много по-комплексна (вкл. и от системата); тя е (можем да кажем) всичко извън системата, инклузивно и останалите / другите системи. *Summa summarum* изразите „заобикаляща среда“, (дори и) „външна среда“ и др.под. са *quasi* тавтологии; иначе – „Umwelt“ означава буквално (т.е. не в актуално-контекстуален смисъл) на български език „околен свят“.

[11] Структурната обвързаност между системите беше вече накратко (с външни препратки) спомената по отношение на еволюирането на социума; ergo, функционалното му диференциране. (Вж. още по въпроса за структурното обвързване също и Луман 2008: 119-138.)

[12] На това място ще допълним, че от темпорална гледна точка една социална (в случая интеракционна) система може да е и с (много) кратка продължителност; например няколко разменени думи/изречения, кратък разговор и т.н.

[13] Последващото пояснение към този цитат ще послужи едновременно и като забележка към превода на първата му част. In nuce нещо, което е (т.е. не е невъзможно) би могло да бъде и иначе (т.е. – не е необходимо). Предпоставка за контингентността са реални, фактически неща и положения -възприемани/квалифицирани обаче във функцията им на възможности (от многото), но не и на необходимости. От друга страна разговорният език (респ. човешкият опит) предлага редица стандартни/тривиални изрази в подкрепа на така представения проблем, като например: „Някои неща не са ни подвластни.“; „Всичко е възможно.“; „Няма нищо сигурно (на този свят.)“ и пр.

[14] Вж. по-подр. по този въпрос, както и за някои диференциално-теоретични понятия (въведени преди и) свързани с него, напр. Луман 2008:139-167; 66-91.

[15] [a] Нотацията на страниците, по които е работено е в сила до края на абзаца.

[b] На това място ще прецизираме два термина (от Лумановия диференциалистичен подход) във връзка с превода им. По правило „(die) Differenz“ и „(die) Unterscheidung“ (и др.под.) могат да се преведат еквивалентно (по еднакъв начин) на български език с „разлика“, но в повечето случаи замисълът на съставителя на разглеждания/цитирания (от нас тук) материал, е те да не са с идентично (респ. да са с конкретно) значение; така например определението (цитата) за системата (quod vide) и това за наблюдението (q.v.). При първото (т.е. – „Differenz“) акцентът е върху разликата/различието като теоретичен резултат/факт; при второто (т.е. – „Unterscheidung“) – върху разликата/разграничението като операция. Иначе казано, разликата е следствие от различаването.

[16] Всичко това предпоставя един по-прецизен анализ на понятията / терминологията и тематиката, който не е предвиден в начертаната от нас програма; напр. при конкретно обсъжданите тези представяме двойките понятия (външна) референция / самореференция и (външно) наблюдение / самонаблюдение за синонимни, което в случая/ите е и допустимо, но всъщност първата е с по-широк, а втората – с по-тесен смислов обхват etc.pp.

Използвана литература:

Luhman, N. 1998 a. *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Teilbd. 1, Erste Aufl., Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Luhmann, N. 1998 b. *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Teilbd.2, Erste Aufl., Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Luhmann, N. 1991. *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. 4 Aufl. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Кейнс, Дж., М. 1993. *Обща теория на заетостта, лихвата и парите*. Издателска къща „Христо Ботев“, София.

Keynes, J., M. 1993. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Sofia.

Луман, Н. 2008. *Въведение в системната теория*. Бекер, Д. (състав.), Издателска къща „КХ – Критика и Хуманизъм“, (Социооптики), София.

Luhmann, N. 2008. *Einführung in die Systemtheorie*, (edited by Dirk Baecker), Sofia.